

УДК 371, 378

МОТИВАЦІЯ ЯК ФАКТОР НАВЧАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТА

Пермінова Л.А.

У статті обґрунтовано педагогічні умови формування мотиваційної спрямованості майбутніх педагогів, визначено раціональні методи і прийоми організації діяльності студентів, що сприяють розвитку навчальної мотивації.

Ключові слова: особистість педагога, мотивація на професійну діяльність, навчальна мотивація

Соціологічні, психологічні й педагогічні дослідження останнього десятиріччя (О.Абдулліна, В.Андрущенко, І.Бабин, І.Бех, Я.Болюбаш, Н.Волкова, В.Волович, І.Гавриленко, В.Грубінко, І.Зимня, А.Капська, І.Льїн, В.Мельникова, О.Мороз, О.Невмержицький, В.Павленчик, О.Савченко, О.Мороз, О.Семашко, В.Сластьонін, М.Степко, Н.Філіпенко, В.Шинкарук та ін.) вказують на те, що рівень професійної підготовки сучасного педагога має відповідати вимогам суспільства. Одна із суттєвих труднощів, з якою постійно стикається вища школа у вирішенні проблеми якісної підготовки в умовах взаємозв'язку та взаємодії навчання й саморозвитку, полягає у відсутності в теорії та практиці педагогіки вищої школи сталих критеріальних ознак, зумовлених вимогами суспільства й закріплених у науково обґрунтованій концептуальній його моделі.

Сучасна практика вищого педагогічного навчального закладу потребує наявності такої ідеальної моделі педагога, яка б наочно й обґрунтовано відтворювала як диференційовані категоріальні характеристики притаманних йому суб'єкт-суб'єктних ознак (М.Степко, Я.Болюбаш, В.Шинкарук, В.Грубінко, І.Бабин), так і у своїй цілісності визначала їх зв'язок і взаємозалежність, детерміновані, з одного боку, специфікою функцій, покладених суспільством на освітню діяльність, сукупність відповідних вимог до якості їх виконання, статусом, що посідає педагог у неофіційній структурі суспільних відносин; з іншого – ставлення педагога до обраної професії та студентів, колег, моральні норми й цінності, якими він керується в професійній діяльності, спілкуванні, повсякденній поведінці.

За свідченням авторів сучасних досліджень (В.Мельникова, І.Єрмаков, В.Доній, Г.Несен, В.Крижко, О.Невмержицький, Г.Сагач, В.Назаренко, Є.Павлютенков, Л.Сохань), успішне функціонування самоорганізуючих навчально-виховних систем вже виявляється в практиці вищих навчальних закладів України. Освітній процес, покладений в основу функціонування цих систем, здійснюється за принципами науковості, гуманізму, демократизації, співробітництва, добровільності, психологізації, поєднання навчання й виховання, особистісно-діяльнісного підходу в різних видах суспільної праці й дозвілля студентів. Викладені в літературі дані щодо особливостей організації та управління навчально-виховним процесом у вищому навчальному закладі свідчать про складність і багатоаспектність вирішуваних ними завдань, пов'язаних із формуванням особистості.

Разом з тим, існуючі в літературі рекомендації щодо організації та управління системою навчання у вищому навчальному закладі не можна вважати, на наш погляд, достатніми для розкриття питань, пов'язаних з формуванням особистості педагога, хоча важливість їх як вихідних положень не викликає сумніву. Причина полягає в тому, що в цих рекомендаціях здебільшого містяться загальні підходи до формування майбутніх педагогів без урахування специфіки впливу на становлення особистості фахівця обраної ним професії, зокрема вихователя дошкільного навчального закладу, як одного з провідних чинників формування відповідних особистісних і професійних якостей і умінь.

Сучасні інноваційні перетворення, що відбуваються в системі освіти України, потребують наявності у вищому навчальному закладі такої структурованої організації, яка б за своєю суттю являла собою цілісне розвивально-навчальне середовище, складене із сукупності зовнішніх чинників встановлення суспільно-громадських, емоційно-вольових, мотиваційних, навчально-пізнавальних, науково-творчих взаємозв'язків і взаємовідносин як простору адаптації, самовизначення, самоствердження студентської моло-

ді в обраній професії, стимулювання потреби в оволодінні базовими основами загальної та професійної культури.

Метою статті є обґрунтувати педагогічні умови формування мотиваційної спрямованості майбутніх педагогів, визначити раціональні методи і прийоми організації діяльності студентів, що сприяють розвитку навчальної мотивації.

У сфері вивчення навчальної мотивації досягнуті певні успіхи, але «проблема ще дуже далека від вирішення: мінливість, рухливість, різноманітність мотивів дуже важко звести до певних структур, однозначно визначити способи управління ними» [10, с.50]. Управляти процесом розвитку мотивів навчальної діяльності ще важче, ніж формуванням дій і операцій, оскільки розуміння їх ускладнено «по-перше, тим, що вони завжди є комплексами і в педагогічному процесі ми майже ніколи не маємо справи з одним мотивом, що діє, а, по-друге, мотиви не завжди усвідомлюються педагогами і тими хто навчається» [10, с.53].

Тому ця проблема є однією з важливих в педагогічній психології і дидактиці, де «область мотивів», за І.Підласим, є областю «чистого мистецтва». До того ж, навчальна мотивація (приватний вид мотивації, включеної в навчальну діяльність), існуючи в нерозривному зв'язку з мотивацією як загальнопсихологічною категорією, несе в собі ті ж невирішені питання.

Навчальна діяльність займає практично всі роки становлення особистості, її успішність залежить від багатьох чинників психологічного і педагогічного порядку (соціально-психологічних і соціально-педагогічних) і «...має спонукатися адекватними мотивами». Отже, як утверджує І.Підласий: «Вивчення і правильне використання мотивів, що діють, формування належних, таких, що направляють розвиток особистості, її рух в потрібному напрямі, - серцевина педагогічної праці».

Формування мотивації навчання студентів можна назвати однією з центральних проблем сучасної вищої школи, що обумовлене оновленням змісту навчання, завданнями формування у майбутніх фахівців уміння самостійно набувати знань і здійснювати самоконтроль.

У сфері вивчення навчальної мотивації досягнуті певні успіхи, але «проблема ще дуже далека від вирішення: мінливість, рухливість, різноманітність мотивів дуже важко звести до певних структур, однозначно визначити способи управління ними» [5, с.36]. Управляти процесом розвитку мотивів навчальної діяльності ще важче, ніж формуванням дій і операцій, оскільки розуміння їх ускладнено «по-перше, тим, що вони завжди є комплексами і в педагогічному процесі ми майже ніколи не маємо справи з одним мотивом, що діє, а, по-друге, мотиви не завжди усвідомлюються педагогами і тими хто навчається» [5, с.60].

Тому проблема, що розглядається, є однією з важливих в педагогічній психології і дидактиці, де «область мотивів», за І.Підласим, є областю «чистого мистецтва». До того ж, навчальна мотивація (приватний вид мотивації, включеної в навчальну діяльність), існуючи в нерозривному зв'язку з мотивацією як загальнопсихологічною категорією, несе в собі ті ж невирішені питання.

Мотиви, що діють в системі навчання, описані в науковій літературі (Л.Божович, Т.Ільїна, А.Маркова, М.Матюхіна, І.Підласий, Г.Шукіна, П.Якобсон та ін.) і підрозділяються на дві великі групи: соціальні і пізнавальні. У свою чергу мотиви підрозділяються на підгрупи (І.Підласий називає їх рівнями). Встановлено, що різні мотиви не однаково по своєму прояву, вони по-різному «сигналізують» про себе в ході учіння, і можна співвіднести з різними видами мотивів і їх рівнями різноманітні прояви активного відношення студентів до учення, що є критеріями їх реального відношення до своєї навчальної праці, а показником ефективності навчально-виховної роботи є зміна відношення самих студентів, що відбулася в ході цього, до діяльності, що проводиться.

Навчально-пізнавальним мотивам характерні звернення студентів до пошуку способів діяльності, до їх зіставлення; повернення до аналізу рішення задачі після отримання позитивного результату; характер питань до педагога, а також питання, що відносяться до пошуку способів діяльності і теоретичного змісту курсу; інтерес до аналізу власних помилок; самоконтроль в ході роботи як умова уваги і зосередженості.

Широкі пізнавальні мотиви іноді розрізняють за рівнями, які

визначаються глибиною інтересу до знань: це може бути інтерес до нових цікавих фактів, явищ, інтерес до істотних властивостей явищ, до перших дедуктивних висновків, інтерес до закономірностей в навчальному матеріалі, до теоретичних принципів, до основних ідей тощо. Пізнавальні мотиви мають наступні прояви: реальне успішне виконання навчальних завдань; позитивна реакція на підвищення труднощів; звернення до педагога за додатковою інформацією і готовність до ухвалення; особистісне відношення до необов'язкових завдань; звернення до навчальних завдань у вільний від навчання час.

Навчально-пізнавальні мотиви, які полягають в орієнтації студентів на засвоєння способів добування знань, до методів наукового пізнання, до способів саморегуляції навчальної роботи, раціональної організації своєї навчальної праці. Мотиви самоосвіти це орієнтація на придбання додаткових знань, спрямованість на самостійне вдосконалення способів їх добування. Мотиви самоосвіти мають наступні прояви: звернення до педагога і інших компетентних людей з питаннями про способи раціональної організації навчальної праці і прийоми самоосвіти, а також участь в обговоренні цих способів; будь-які реальні дії навчальних завдань. Будь-які реальні дії по здійсненню самоосвіти; читання додаткової літератури, відвідування гуртків, спецкурсів, складання плану самоосвіти та ін.

Мотивація студентів до навчання є однією з основних складових навчально-виховного процесу [2]. Спрямованість дій будь-якого викладача визначається його прагненням і життєвою необхідністю підвищити рівень мотивації навчання студентів – від негативного і нейтрального до позитивного, відповідального, дієвого.

У сучасних умовах це особливо важливо, так як сучасні соціальні фактори змінили психологію молодшої людини. Вона звикла до образної й емоційної інформації по телебаченню, тому академічний стиль у ряді випадків сприймається нею як анахронізм. Студенти, як правило, дуже легко поєднують розмову з емоційним. Емоційні прийоми – одна з форм викладання навчального матеріалу, прояву власного ставлення до нього, виявлення логічних та образних аспектів наукової проблеми. Вони сприяють поліпшенню сприйняття матеріалу слухачами, поглибленню його розуміння й запам'ятовування.

Важливе місце у навчанні студентів займають ігрові технології. Саме вони об'єднують в собі як емоційні (ситуація успіху, цікавість викладення матеріалу, моменти змагань), так і проблемно-пошукові (постановка в ситуацію вибору, самоаналіз, нестандартність пропонованих в грі завдань, поступове підвищення їх важкості) стимули.

Використання ігрових технологій у підготовці фахівців підвищує рівень мотивації студентів до навчання, зацікавленість у оволодінні майбутньою професією.

Значні результати у отриманні знань і вмій студентами відіграють психолого-педагогічні тренінги, мета яких полягає у формуванні таких мотивів учіння, як – пізнавального, особистісного досягнення, саморозвитку, суспільно значущого, соціальної ідентифікації. Розвиток кожного з цих компонентів забезпечувався комплексом тренінгових вправ та ігор.

У тренінгу студенти набувають досвід і оволодівають психологічним інструментарієм свідомого керування власною мотивацією учіння. Цей досвід (і відповідні психотехніки) в подальшому вони застосовують на семінарських заняттях і в самостійній роботі (при підготовці до семінарів), тобто в ситуаціях традиційного навчального процесу. Осім того, у студентів, які беруть участь у тренінгу, змінюється ставлення до навчання і до своєї майбутньої професійної діяльності, що свідчить про наявність необхідного перенесення.

Досвід проведення мотиваційного тренінгу дає нам змогу виокремити такі чинники і умови, що сприяють перенесенню набутих у тренінгу психічних новоутворень і навичок керування власною мотивацією до традиційного навчального процесу:

1. Опанування студентами психологічним інструментарієм (психотехніками) керування власною мотивацією.
2. Посилення прагнення до самоідентифікації і саморозвитку, що забезпечує використання набутого досвіду мотиваційної

саморегуляції в умовах самостійної роботи.

- Зв'язок тренінгових завдань з природним навчальним процесом, зокрема, застосування мотиваційних вправ у ході вивчення тем з загальної психології або до предмету самостійної роботи студента (наприклад, до теми курсової роботи), а також виконання студентами тренінгових вправ на семінарських заняттях.

В основі виникнення позитивних емоцій, пізнавального інтересу у процесі навчання майбутнього фахівця знаходяться прийоми проблемно-пошукового характеру. Основою застосування таких прийомів є педагогічні ситуації реального навчально-виховного процесу. Ця робота складається з декількох етапів: перший – аналіз реальних педагогічних ситуацій, з якими зустрічалися студенти у своєму учнівському досвіді, другий етап – моделювання педагогічної ситуації та педагогічних задач, що можуть розв'язуватися у цій ситуації, третій – прогнозування можливості подальшого розвитку педагогічної ситуації та результатів розв'язування педагогічної ситуації. Такі завдання передбачають перехід від навчальних цілей до професійної діяльності. Вони є основою проблемного навчання, результатом якого є творче оволодіння знаннями, вміннями, навичками та розвиток пізнавальних здібностей.

Результативність такої діяльності можна посилити за рахунок забезпечення суб'єктної позиції студентів у навчально-виховному процесі, усвідомлення студентами особистісного змісту знань, дій, творчої діяльності [1]. На нашу думку, найкраще розв'язувати проблемні задачі за допомогою діалогічної розмови, що прив'язана до конкретного контексту. Проблема задача має бути подана у певному контексті. Вона включає механізми пам'яті, зіставлення контекстів минулого і теперішнього досвідів, оцінку ситуації, творення нових смислів, необхідних для її розв'язування, а також критичний механізм самооцінки, тобто формулювання власних критеріїв і висновків. У процесі спільної навчальної діяльності відбувається розвиток діалогічної форми мислення кожного партнера, формування рефлексивних механізмів мислення: крім власної позиції, яка розкривається при висуненні гіпотези, її реалізації, оцінці гіпотези партнера, поступово формується позиція іншого, тобто учасник обговорення, ніби ставши на місце партнера, починає оцінювати власну гіпотезу, брати участь в утворенні гіпотези іншого. Спільний пошук є запорукою поступального руху до істини.

Основою такої взаємодії має бути власний досвід студентів, адже у процесі професійної підготовки, формування пізнавальної компетентності майбутніх вихователів є певний досвід, який отримали студенти ще в ролі учнів у процесі їхньої навчально-пізнавальної діяльності у середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах. Визнання власного досвіду майбутніх педагогів джерелом їхнього професійного становлення створює сприятливі умови для аналізу власної пізнавальної діяльності і на цій основі формує вміння знаходити нові оригінальні способи розв'язування педагогічних задач, що є основним завданням у процесі професійної діяльності.

Застосування інтерактивних методів навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців характеризується поступовим збільшенням мотивації навчально-пізнавальної діяльності від нестійкої до глибоко усвідомленої, пошуком нестандартних способів вирішення завдань, гнучкість і мобільність способів дій, переходом до творчої та самоосвітньої діяльності. У студентів починає переважати висока пізнавальна активність, вони починають все частіше ставити запитання як викладачеві, так і товаришам, самостійно у процесі спільного обговорення шукати на них відповіді.

Прикладом інтерактивних методів навчання, які активізують і цінності, і мотивацію діяльності майбутніх педагогів, є застосування роботи в парах, спрямованої на розвиток вміння резюмувати прочитане. Студентам пропонується два логічно завершені уривки із статті педагогічного змісту, наприклад, такої, яка знайомить із інноваційними технологіями навчання, з якими студенти раніше не зустрічалися. Кожен студент повинен прочитати свій уривок, а потім побути в ролях доповідача і слухача. Доповідач після прочитання тексту своїми словами передає зміст „свого” уривку. Студент уважно вислуховує доповідача і ставить йому запитання, які можуть пояснити щось у тексті або виявити більше інформації. Потім студенти міняються ролями. Завершується робота в парах складанням спільного резюме прочитаних уривків. Друга пара студентів отримує два інших уривки цієї ж статті і також, працюючи як доповідач і слухач, спільно складає резюме. На наступному етапі кожна пара повідомляє зміст «свого» резюме учасникам іншої пари і вони складають резюме всієї статті, що відтворюється для всієї групи студентів, які можуть ставити уточнюючі запитання. Можна запропонувати студентам відтворити зміст прочитаної статті з використанням графічних організаторів (схем, опорних сигналів тощо). Завершується така робота самоаналізом пізнавальної діяльності кожної пари, а також аналізом продукту їхньої діяльності.

Висновки. Аналіз наукової літератури дав можливість визначити мотивацію професійного зростання студентів як сукупність їхніх стійких мотивів і спонукань, що визначають зміст і спрямованість динамічного, неперервного і гуманістично спрямованого процесу зростання внутрішньої потреби в особистісному перетворенні, здатність до актуалізації внутрішнього потенціалу й усвідомленого вибору індивідуальної професійно-особистісної стратегії й освітнього маршруту впродовж життя, результатом чого є високий рівень сформованості професійної компетентності майбутнього фахівця. Ефективним у цьому процесі було раціональне використання інноваційних технологій (психолого-педагогічні тренінги, ігрові технології, педагогічні проблемні ситуації, групова робота, робота в парах ті ін.), які значно покращили формування навчальної мотивації студентів.

Перспективи. Проведене дослідження не вичерпує всіх питань щодо мотивації професійного зростання студентів у процесі неперервної освіти. У перспективі необхідно виявити умови проведення неперервної професійної практики, використання резервів науково-дослідної роботи та позанавчальної діяльності.

Література

- Андрієвський Б. М. Інтегрована характеристика викладача вищої школи / Борис Мокійович Андрієвський // 36. наук. праць. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2007. – Вип.77. – С.172-175
- Астахова К.В. Кадровий потенціал вищої школи в умовах переходу до неперервної освіти / Катерина Вікторівна Астахова // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: 36. наук. праць [За ред. І.А.Зязюна, Н.Г.Ничкало]. – К., 2001. – Ч. 1. – С.147-154
- Борис І. Мотиваційна сфера як проблемний чинник поведінки / Ігор Борис // Психологія і суспільство. – Тернопіль: Інститут експериментальних систем освіти, 2002. – №2. – С.48-57
- Бондар В. Управління формуванням професійної компетентності вчителя / Володимир Бондар // Освіта і управління. – 2006. – №2. – С. 20-27.
- Занюк С.С. Психологія мотивації та емоцій / Сергій Степанович Занюк. – Луцьк: ЛДУ, 1997. – 179 с.
- Максименко С.Д. Професійне становлення молодого вчителя / С.Д.Максименко, Т.Д.Щербан. – Ужгород: Закарпаття, 1998. – 106 с.

Перминова Л.А.

Мотивация как фактор учебной успешности студента

В статье обоснованы педагогические условия формирования мотивационной направленности будущих педагогов, определены рациональные методы и приемы организации деятельности студентов, которые способствуют развитию учебной мотивации.

Ключевые слова: личность педагога, мотивация профессиональной деятельности, учебная мотивация

Motivation as a factor of educational success of a student

The pedagogical terms of forming of motivational orientation of future teachers have been grounded in the article, rational methods and receptions of organization of activity of students which are instrumental in development of educational motivation have been considered.

Key words: personality of teacher, motivation of professional is activity, educational motivation.